

ੴ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ

55

ਪਰਮ ਤਾਂ ਮਜ਼ਹਬ

ਭਾਗ - 10

‘ਖੜੀ’

ਧਰਮ ਯਾ ਮਜ਼ਹਬ

ਭਾਗ-10

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਦਸਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਕਿ 'ਧਰਮ' ਦੇ ਦੋ ਪੱਖ ਹਨ —

1. ਅੰਤ੍ਰੀਵ 'ਆਤਮਿਕ ਧਰਮ' — ਜੋ ਇਲਾਹੀ 'ਜੋਤ' ਦਾ 'ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਹੈ ਅਥਵਾ 'ਨਾਮ' ਹੈ।

2. ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਮਾਨਸਿਕ 'ਧਰਮ' — ਜੋ 'ਜੀਵ' ਦੇ —

- (ਉ) ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਦੀ ਰੰਗਤ
- (ਅ) ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਗਿਆਨ
- (ਇ) ਸੰਗਤ ਯਾ ਕੁਸੰਗਤ
- (ਸ) ਮਾਨਸਕ ਸਾਧਨਾ
- (ਹ) ਸਰੀਰਕ ਕਰਮ-ਕਿਰਿਆ

ਉਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਵਿੱਚ ਪਰਵਿਰਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਸਾਡਾ ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਹੀ ਹੈ — ਜੋ

ਪਿਛਲੇ ਜਨਮਾਂ ਦੀ ਰੰਗਤ

ਇਸ ਜਨਮ ਦੀ ਸੰਗਤ

ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਤੀਖਣਤਾ

ਕਰਮ-ਧਰਮ

ਉਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ ਅਤੇ ਬਦਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸਾਡੇ 'ਜੀਵਨ' ਯਾ 'ਸ਼ਖਸੀਅਤ' (personality) ਦੀਆਂ ਕਈ ਤੈਹਾਂ (layers) ਹਨ —

ਆਤਮਿਕ ਜੋਤ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਯਾ 'ਨਾਮ'

ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ

ਦੈਵੀ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਰੰਗਤ

ਮਨ ਦੀ ਬਦਲਵੀਂ ਰੰਗਤ

ਵਲਵਲਿਆਂ ਦਾ ਉਛਾਲ

ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਸ਼ਕਤੀ
ਯਾਰਮਿਕ ਖਿਆਲ ਯਾ ਨਿਸਚੇ
ਸਰੀਰਕ ਕਰਮ-ਕਿਰਿਆ।

ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ 'ਤੈਹਾਂ' ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ 'ਰੰਗਤ' ਨੂੰ ਹੀ – 'ਸ਼ਖਸੀਅਤ' (personality)

ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ 'ਸ਼ਖਸੀਅਤ' ਦੀ 'ਹਵਾੜ' (essence) ਹੀ, ਹਰ ਇਕ 'ਮਨੁੱਖ' ਦਾ ਆਪੋ-ਆਪਣਾ ਅਸਲੀ ਅਤੇ ਵਿਆਪਕ —

‘ਨਿੱਜੀ ਧਰਮ’ (personal religion) ਹੈ।

ਸਾਡੀ ਇਸ ਮਾਨਸਿਕ 'ਸ਼ਖਸੀਅਤ' ਅਤੇ 'ਧਰਮ' ਉੱਤੇ, ਅਨੇਕਾਂ ਬਾਹਰਲੇ ਖਿਆਲਾਂ ਅਤੇ 'ਕਰਮ-ਧਰਮ' ਦੀ ਰੰਗਤ ਦਾ ਅਸਰ, ਖਿਨ-ਖਿਨ ਪੈਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਸਾਡੀ 'ਸ਼ਖਸੀਅਤ' ਅਤੇ 'ਨਿਜੀ ਧਰਮ' ਭੀ ਬਦਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਸਤਸੰਗ ਅੰਦਰ, ਭਉ-ਬਾਵਨੀ ਦੀ ਰੰਗਤ ਹੋਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਤਸੰਗ ਤੋਂ ਬਾਹਰ — ਮਾਇਆ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ, ਸਾਡੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਅਤੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦੀ ਰੰਗਤ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਦੂਜੇ ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਵਿਚ — ਸਾਡੇ ਮਨ ਦੀ 'ਬਦਲਵੀ'-ਰੰਗਤ' ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ, ਸਾਡਾ —

ੴ ਵਾਨ

ਸ਼ਾਖਸੀਅਤ

पारमिक निष्ठा

ਕਰਮ-ਕਿਰਿਆ

परम-करम

ਭਉ-ਭਾਵਨੀ

ਭੀ ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

“ਕਬਹੂ ਜੀਅੜਾ ਉਭਿ ਚੜ੍ਹਤੁ ਹੈ ਕਬਹੂ ਜਾਇ ਪਇਆਲੇ ॥

ਲੋਭੀ ਜੀਅੜਾ ਬਿਰੁ ਨ ਰਹਤੂ ਹੈ ਚਾਰੇ ਕੁੰਡਾ ਭਾਲੇ ॥” (ਪੰਨਾ-੮੭੬)

“ਇਹ ਮਨੂਆ ਖਿਨ੍ਹ ਨ ਟਿਕੈ ਬਹੁ ਰੰਗੀ

ਦਹ ਦਹ ਦਿਸਿ ਚਲਿ ਚਲਿ ਹਾਢੇ ॥” (ਪੰਨਾ-੧੨੦-੨੧)

“ਮਨ ਕੇ ਅਧਿਕ ਤਰੰਗ ਕਿਉ ਦਰਿ ਸਾਹਿਬ ਛੁਟੀਐ ॥” (ਪੰਨਾ-੧੦੮੮)

“ਖਿਨੁ ਆਵੈ ਖਿਨੁ ਜਾਵੈ ਦੁਰਗੰਧ ਮੜ੍ਹੇ ਚਿਤੁ ਲਾਇਆ ਰਾਮ ॥” (ਪੰਨਾ-੪੪੨)

ਅਸਲ ਵਿਚ, ਇਨਸਾਨ ਦਾ ‘ਜੀਵਨ’, ਕਈ ‘ਪੱਖੀ’ ਅਤੇ ‘ਸਵੈ-ਵਿਰੋਧੀ’ ਹੈ। ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਦੀ ‘ਰੰਗਤ’ ਪ੍ਰਬਲ ਹੋਣ ਕਾਰਨ, ਸਾਡੇ ਓਪਰੇ ਖਿਆਲਾਂ ਤੇ ‘ਹਾਵੀ’ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੀਵ ਬੈ-ਵਸ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਣੇ ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਦੀ ਰੰਗਤ ਅਧੀਨ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਕਈ ਦੈਵੀ ਖਿਆਲਾਂ ਵਾਲੇ ਜਗਿਆਸੂ— ਆਪਣੇ ਮੈਲੇ ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਬਲ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ‘ਵਹਿਣ’ ਵਿਚ ਰੁੜ੍ਹੁ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ‘ਰੁਚੀ’ ਮਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਜੇਕਰ ਮੈਲੇ ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਜੀਵ, ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰਿਆਂ, ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਬਲ ‘ਸੰਗਤ’ ਕਰੇ— ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਭਉ-ਭਾਵਨੀ ਦੇ ਵਲਵਲੇ ‘ਦੈਵੀ’ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ‘ਧਰਮ’ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ।

“ਤਿਨਾ ਦੇਖਿ ਮਨਿ ਚਾਉ ਉਠੰਦਾ ਹਉ ਕਦਿ ਪਾਈ ਗੁਣਤਾਸਾ ॥”

(ਪੰਨਾ-੨੦੩)

“ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਬਿਨਾ ਭਾਉ ਲਹੀ ਉਪਜੈ

(ਪੰਨਾ-੬੯੪)

ਭਾਵ ਬਿਨੁ ਭਗਤਿ ਨਹੀ ਹੋਇ ਤੇਰੀ ॥”

ਸਾਧ ਕੈ ਸੰਗਿ ਪਾਪ ਪਲਾਇਨ ॥

(ਪੰਨਾ-੨੨੧)

ਸਾਧ ਕੈ ਸੰਗਿ ਲਗੈ ਪ੍ਰਭੁ ਮੀਠਾ ॥

(ਪੰਨਾ-੨੨੨)

ਸਾਧ ਕੈ ਸੰਗਿ ਦ੍ਰਿੜੈ ਸਭਿ ਧਰਮ ॥

(ਪੰਨਾ-੨੨੧)

ਸਾਧ ਕੈ ਸੰਗਿ ਮਿਟੈ ਅਭਿਮਾਨੁ ॥

(ਪੰਨਾ-੨੨੧)

ਸਾਧਸੰਗਿ ਭਏ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ॥”

(ਪੰਨਾ-੨੨੨)

ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ, ਇਕ ਵੇਲੇ, ਸੁਤੇ ਸਿਧ, ਕਈ ਰੰਗਾਂ, ਭੇਖਾਂ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ‘ਪਾਖੰਡ’ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਇਨਸਾਨ’ ਦੂਹਰੇ, ਤੀਹਰੇ ਰੰਗਾਂ (double or triple standards) ਵਿਚ ਖੇਲਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਖੰਡ ਕਰਕੇ, ‘ਜੀਵ’ —

ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ ਧੋਖਾ ਕਰਦਾ ਹੈ

ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਫਰੇਬ ਕਰਦਾ ਹੈ

ਰੱਬ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ
 ਧਰਮ ਤੋਂ ਗਿਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ
 ਪਾਪ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ
 ਅਮੇਲਕ ਜੀਵਨ ਅਜਾਈਂ ਗਵਾਉਂਦਾ ਹੈ
 ਜਮਾਂ ਦੇ ਵਸ ਪੈਂਦਾ ਹੈ
 ਆਵਾਗਵਨ ਦੇ ਗੇੜ ਵਿੱਚ ਪੈਂਦਾ ਹੈ

“ਕਰਮ ਧਰਮ ਪਾਬੰਡ ਜੋ ਦੀਸਹਿ ਤਿਨ ਜਮ੍ਹ ਜਾਗਾਤੀ ਲੂਟੈ ॥”

(ਪੰਨਾ-੨੪੨)

“ਕਰੈ ਦੁਹਕਰਮ ਦਿਖਾਵੈ ਹੋਰੁ ॥ ਰਾਮ ਕੀ ਦਰਗਹ ਬਾਧਾ ਚੋਰੁ ॥” (ਪੰਨਾ-੧੯੪)

“ਅੰਤਰਿ ਬਿਖੁ ਮੁਖਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੁਣਾਵੈ ॥
 ਜਮ ਪੁਰਿ ਬਾਧਾ ਚੋਟਾ ਖਾਵੈ ॥
 ਅਨਿਕ ਪੜਦੇ ਮਹਿ ਕਮਾਵੈ ਵਿਕਾਰ ॥
 ਖਿਨ ਮਹਿ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਹਿ ਸੰਸਾਰ ॥”

(ਪੰਨਾ-੧੯੪)

“ਦਹੁ ਵਿਚਿ ਦੁਖੀ ਦੁਬਾਜਰੇ ਖਰਬੜ ਹੋਏ ਖੁਦੀ ਖੁਆਰਾ ।
 ਨਾ ਉਰਵਾਰ ਨ ਪਾਰੁ ਹੈ ਗੋਤੇ ਖਾਨਿ ਭਰਮੁ ਸਿਰਿ ਭਾਰਾ ।”

(ਵਾ. ਭਾ. ਗੁ. ੩੩/੧)

“ਏਹੋ ਜੇਹੋ ‘ਪਖੰਡੀ’ ਜੀਵਨ ਵਿਚ —

ਆਤਮਾ ਕੁਝ ਹੋਰ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ,
 ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ‘ਹਵਾੜ’ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ,
 ‘ਮਨ’ ਕੁਝ ਹੋਰ ਆਖਦਾ ਹੈ,
 ਬੁੱਧੀ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸੋਚਦੀ ਹੈ,
 ਕਾਮ ਆਪਣੀਆਂ ਲੈਹਰਾਂ ਮਾਰਦਾ ਹੈ,
 ਕੋਧ ਆਪਣੇ ਭਾਂਬੜ ਮਚਾਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,
 ਲੋਭ ਅੱਡ ਹਲਕਾਇਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ,
 ਮੋਹ ਆਪਣੇ ਫੰਧੇ ਵਿਚ ਫਸਾਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,
 ਮੈ-ਮੇਰੀ ਆਪਣੇ ‘ਜੱਫੇ’ ਮਾਰਦੀ ਹੈ,

ਹਉਮੈ ਦਾ ਸ਼ੇਰ ਆਪਣੀਆਂ ਬੜ੍ਹਕਾਂ ਮਾਰਦਾ ਹੈ !

‘ਜੀਵ’ ਦੀ ਇਸ ਤਰਸਯੋਗ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ :—

“ਕਿਉ ਲੀਜੈ ਗਢੁ ਬੰਕਾ ਭਾਈ ॥

ਦੇਵਰ ਕੋਟ ਅਰੁ ਤੇਵਰ ਖਾਈ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥

ਪਾਂਚ ਪਚੀਸ ਮੋਹ ਮਦ ਮਤਸਰ ਆਡੀ ਪਰਬਲ ਮਾਇਆ ॥

ਜਨ ਗਰੀਬ ਕੋ ਜੌਰੁ ਨ ਪਹੁੰਚੈ ਕਹਾ ਕਰਉ ਰਘੁਰਾਇਆ ॥੧॥

ਕਾਮੁ ਕਿਵਾਰੀ ਦੁਖ ਸੁਖ ਦਰਵਾਨੀ ਪਾਪੁ ਪੁੰਨੁ ਦਰਵਾਜਾ ॥

ਕੋਧ ਪ੍ਰਧਾਨੁ ਮਹਾ ਬਡ ਦੁੰਦਰ ਤਹ ਮਨੁ ਮਾਵਾਸੀ ਰਾਜਾ ॥੨॥

ਸ਼ਾਦ ਸਨਾਹ ਟੋਪੁ ਮਮਤਾ ਕੋ ਕੁਬੂਧਿ ਕਮਾਨ ਚਢਾਈ ॥

ਤਿਸਨਾ ਤੀਰ ਰਹੇ ਘਟ ਭੀਤਰਿ ਇਉ ਗਢੁ ਲੀਓ ਨ ਜਾਈ ॥” (ਪੰਨਾ-੧੧੯੧)

“ਰਾਜੁ ਮਾਲੁ ਰੂਪੁ ਜਾਤਿ ਜੋਬਨੁ ਪੰਜੇ ਠਗ ॥

ਏਨੀ ਠਗੀਂ ਜਗੁ ਠਗਿਆ ਕਿਨੈ ਨ ਰਖੀ ਲਜ ॥”

(ਪੰਨਾ-੧੨੮੮)

ਜਨਮਾਂ-ਜਨਮਾਂਤਰਾਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖੀ ਬਿਰਤੀ ਦਾ ਦਿਸ਼ਟਮਾਨ ਤੇ ਮਾਇਕੀ ਜਗਤ ਵਿਚ ਯਕੀਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਇਨਸਾਨ ਦਾ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਅਦਿਸ਼ਟ, ਕਰਣ-ਕਾਰਣ, ਸਰਬ-ਸਮਰਥ ‘ਸ਼ਕਤੀ’ ਉਤੇ — ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਛੇਤੀ ਕੀਤਿਆਂ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਦੀ ‘ਬਣਦਾ’ ਹੈ, ਕਦੀ ‘ਟੁਟਦਾ’ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਡੋਲਦਾ’ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਜਗਿਆਸੂ ਇਕ ਕਦਮ ਪ੍ਰਮਾਰਥ ਵੱਲ ਪੁਟਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਦਸ ਕਦਮ ‘ਮਾਇਆ’ ਪਿਛੇ ਖਿੱਚ ਲੈਂਦੀ ਹੈ।

“ਜੇ ਇਕ ਵਿਖ ਅਗਾਹਾ ਭਰੇ ਤਾ ਦਸ ਵਿਖਾਂ ਪਿਛਾਹਾ ਜਾਇ ॥” (ਪੰ.-੧੨੪੬)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਇਕੀ ਪਰਭਾਵ ਹੇਠ ਇਨਸਾਨ ਦਾ ਸਾਰਾ ਧਾਰਮਿਕ ਤੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਜੀਵਨ ‘ਦੁਬਿਧਾ’, ‘ਭਰਮ’ ਜਾਂ ‘ਸਹਸੇ’ ਵਿਚ ਬੇਅਰਥ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ, ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਕੋਈ ਰੂਹਾਨੀ ਤਰੱਕੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਸ ‘ਦੁਬਿਧਾ’ ਜਾਂ ‘ਭਰਮ’ ਦੀ ਖਾਈ ਪ੍ਰਬਾਇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਉਂ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ :—

“ਦੁਬਿਧਾ ਰੋਗੁ ਸੁ ਅਧਿਕ ਵਡੇਰਾ ਮਾਇਆ ਕਾ ਮੁਹਤਾਜ ਭਇਆ ॥”

(ਪੰਨਾ-੧੧੫੩)

“ਦੂਜਾ ਭਾਉ ਦੁਬਾਜਰਾ ਮਨ ਪਾਟੈ ਖਰਬਾੜੂ ਖੀਰਾ ॥

ਅਗਹੁ ਮਿਠਾ ਹੋਇ ਮਿਲੈ ਪਿਛਹੁ ਕਉੜਾ ਦੇਖੁ ਸਰੀਰਾ ॥” (ਵਾ.ਭਾ.ਗੁ. ੩੩/੧੫)

“ਦੁਬਿਧਾ ਦੂਜਾ ਤ੍ਰਿਬਿਧਿ ਮਾਇਆ ॥” (ਪੰਨਾ-੧੧੩)

“ਦੁਬਿਧਾ ਮਨਮੁਖ ਰੋਗਿ ਵਿਆਪੇ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਜਲਹਿ ਅਧਿਕਾਈ ॥” (ਪੰ.-੧੧੩੦)

“ਦੂਜੈ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਇਆ ਹਉਮੈ ਦੁਖੁ ਪਾਹੀ ॥” (ਪੰਨਾ-੧੦੯੧-੯੨)

“ਏਹੁ ਸਰੀਰੁ ਸਭ ਮੂਲੁ ਹੈ ਮਾਇਆ ॥

ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਇਆ ॥” (ਪੰਨਾ-੧੦੬੫)

“ਹਉਮੈ ਵਿਚਿ ਸਭੁ ਜਗੁ ਬਉਰਾਨਾ ॥

ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਨਾ ॥” (ਪੰਨਾ-੧੫੯)

“ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਭਰਮਿ ਵਿਗੁਤੀ ਮਨਮੁਖਿ ਮੋਹੀ ਜਮਕਾਲਿ ॥” (ਪੰਨਾ-੫੬੯)

“ਇਸੁ ਮਨ ਕਉ ਬਸੰਤ ਕੀ ਲਗੈ ਨ ਸੋਇ ॥

ਇਹੁ ਮਨੁ ਜਲਿਆ ਦੂਜੈ ਦੋਇ ॥” (ਪੰਨਾ-੧੧੨੬)

“ਦੁਯੈ ਭਾਇ ਵਿਗੁਚੀਐ ਗਲਿ ਪਈਸੁ ਜਮ ਕੀ ਫਾਸ ॥” (ਪੰਨਾ-੧੩੪)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਮਨੁੱਖ’, ‘ਇਲਾਹੀ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਯਾ ‘ਨਾਮੁ’ ਵਾਲੇ ਇਕੋ-ਇਕ ‘ਆਤਮਿਕ ਧਰਮ’ ਤੋਂ :—

‘ਬੇ-ਸੁਰਾ’ ਹੋ ਕੇ

‘ਬੇ-ਮੁਖ’ ਹੋ ਕੇ

‘ਆਪ-ਹੁਦਰਾ’ ਹੋ ਕੇ

‘ਆਪਣੇ-ਭਾਣੇ’ ਵਿਚ

ਅਗਿਆਨਤਾ ਵਿਚ

ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵੇ

‘ਹਉਮੈ’ ਵਿਚ

ਅਨੇਕਾਂ ਅਖੌਤੀ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ‘ਧਰਮਾਂ’ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਾ ਹੋਇਆ — ਆਪਣੀ ‘ਮਨ-ਮਰਜ਼ੀ’ ਨਾਲ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਭੁਗਤਦਾ ਹੈ।

ਆਪਣੇ ਕੇਂਦਰ — ‘ਆਤਮ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਅਥਵਾ ‘ਸਬਦੁ’, ‘ਨਾਮੁ’, ‘ਹੁਕਮੁ’ ਤੋਂ ‘ਬੇਮੁਖ’ ਅਤੇ ‘ਬੇਸੁਰਾ’ ਹੋ ਕੇ, ਜੀਵ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰਲੇ ‘ਪੰਜ ਚੋਰਾਂ’ ਦੇ ਅਧੀਨ, ਆਪਣੇ ਹੀ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਪਿਆ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ‘ਪੰਚ-ਤੱਤ’ — ਆਪੋ ਆਪਣੀਆਂ ‘ਤੂਤੀਆਂ’ ਵਜਾਉਂਦੇ ਹਨ — ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਜੀਵ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ, ਅਨੇਕਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਭਾਂਤ-ਭਾਂਤ ਦੇ ‘ਰਾਮ-ਰੌਲੇ’ ਤੇ ‘ਸ਼ੋਰ-ਸ਼ਰਾਬਾ’ ਮਚਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ‘ਮਨ’ ‘ਟਿਕ’ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਕਾਗਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ‘ਪੰਜ-ਤੱਤਾਂ’ ਨੇ ਖੂਬ ‘ਭੜਕੂ’ ਮਚਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ — ਜਿਸ ਨਾਲ ਜੀਵ ਘਾਬਰ ਕੇ ਬੌਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ‘ਕਿਝੁ ਨ ਬੁਝੈ’ ਕਿਝੁ ਨ ਸੁਝੈ, ਬੇਵਸੀ ਵਾਲੀ ਹਾਲਤ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਦਾ ‘ਤਨਾਉ’ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ‘ਮਾਨਸਿਕ-ਤਨਾਉ’ (mental tension) ਨਾਲ ਹੀ ਦਿਲ ਦਾ ਦੌਰਾ (heart attack) ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਦਿਮਾਰੀ ਬਿਮਾਰੀਆਂ (nervous and mental diseases) ਵਧ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਸਾਡੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਇਕੀ ਅਧੋਗਤੀ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ :—

“ਏਕੁ ਸੁਆਨੁ ਦੁਇ ਸੁਆਨੀ ਨਾਲਿ ॥

ਭਲਕੇ ਭਉਕਹਿ ਸਦਾ ਬਇਆਲਿ ॥”

(ਪੰਨਾ-੨੪)

“ਮਾਇਆਧਾਰੀ ਅਤਿ ਅੰਨਾ ਬੋਲਾ ॥

ਸਬਦੁ ਨ ਸੁਣਈ ਬਹੁ ਰੋਲ ਘਚੋਲਾ ॥”

(ਪੰਨਾ-੩੧੩)

“ਅੰਤਰਿ ਚਿੰਤਾ ਨੈਣੀ ਸੁਖੀ ਮੂਲਿ ਨ ਉਤਰੈ ਭੁਖ ॥

ਨਾਨਕ ਸਚੇ ਨਾਮੁ ਬਿਨੁ ਕਿਸੈ ਨ ਲਥੋ ਦੁਖ ॥”

(ਪੰਨਾ-੩੧੯)

“ਮਨਮੁਖ ਭਰਮੈ ਸਹਸਾ ਹੋਵੈ ॥

ਅੰਤਰਿ ਚਿੰਤਾ ਨੀਦ ਨ ਸੋਵੈ ॥”

(ਪੰਨਾ-੬੪੬)

ਆਤਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ‘ਇਲਾਹੀ ਧਰਮੁ’ ਅਥਵਾ ‘ਨਾਮੁ’ ਤੋਂ ‘ਬੇਮੁਖ’ ਅਤੇ ‘ਬੇਸੁਰਾ’ ਹੋ ਕੇ, ‘ਜੀਵ’, ਅਤਿ ‘ਅੰਨ੍ਹਾ-ਬੋਲਾ’ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ‘ਜੀਵਨ-ਸੇਧ’

ਤੋਂ ਬਗੈਰ, ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ, ਮਾਇਕੀ 'ਬਹੁ-ਰੋਲ-ਘੋਚਲਾ' ਦਾ
ਭੜਥੂ ਮਚਾਈ ਰਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

"ਪਲਚਿ ਪਲਚਿ ਸਗਲੀ ਮੁਈ ਝੂਠੈ ਧੰਧੈ ਮੋਹੁ ॥" (ਪੰਨਾ-੧੩੩)

ਸਾਡਾ ਅਮਲੀ 'ਨਿਜੀ ਧਰਮ' ਓਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੇ ਹਰ ਇਕ :—

ਨਿਸਚੇ

ਸੋਚਣੀ

ਬਿਆਲ

ਭਾਵਨਾ

ਹਰਕਤ

ਬੋਲ-ਚਾਲ

ਬਿਉਹਾਰ

ਕਰਨੀ

ਰਹਿਣੀ

ਬਹਿਣੀ

ਸਹਿਣੀ

ਕਹਿਣੀ

ਵਿਚ

ਸੁਤੇ-ਸਿਧ

ਅਣਜਾਣੇ

ਅਚੇਤ

ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ

ਬਦੋ-ਬਾਦੀ

ਬਾਹਰ ਵੱਲ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ,

ਨਾ ਕਿ ਉਹ 'ਧਰਮ', ਜੋ ਅਸੀਂ ਓਪਰੇ ਮਨ ਨਾਲ, ਬਾਹਰੋਂ

ਧਾਰਿਆ

ਅਪਣਾਇਆ

ਮੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ !

‘ਅਮਲੀ’ ਅਤੇ ‘ਓਪਰੇ’ ਧਰਮ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਹੇਠਲੀ ਮਿਸ਼ਾਲ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ :—

ਨਿੱਕੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ‘ਮਾਂ’ ਪਾਲਦੀ ਪੋਸਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ‘ਨਰਸ’ (nurse) ਭੀ ਬੱਚੇ ਦੀ ਦੇਖ-ਭਾਲ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਅੰਦਰ, ਬੱਚੇ ਦੀ ‘ਸੇਵਾ-ਭਾਵਨਾ’ ਵਿਚ, ਅਤਿਅੰਤ ਫਰਕ ਹੈ।

‘ਮਾਂ’ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਲਈ ਅਤਿਅੰਤ ਡੂੰਘੇ ‘ਮਾਂ-ਪਿਆਰ’ ਦੀ ‘ਮਮਤਾ’ ਵਿਚ ਪਿਘਲ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਦੇ ‘ਅਕਦੀ’, ‘ਬਕਦੀ’ ਨਹੀਂ, ਨਾ ਹੀ ਕਦੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ‘ਮਮਤਾ’ — ‘ਮਾਂ’ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਦੀਆਂ ਡੂੰਘਿਆਈਆਂ ਵਿਚ ਸਹਜ-ਸੁਭਾਏ, ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਉਪਜਦੀ ਹੈ — ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਬੱਚੇ ਲਈ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ, ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਅਤੇ ਚਾਉ ਵਿਚ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸ਼ੁਭ ਇਛਾਵਾਂ ਤੇ ਪਿਆਰ-ਆਸੀਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਨਿਵਾਜਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਉਤੋਂ ਵਾਰਨੇ, ਬਲਿਹਾਰਨੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ‘ਮਾਂ-ਪਿਆਰ’, ‘ਮਾਂ’ ਨੇ ਕਿਤੇ ਪੜਿਆ ਯਾ ਸਿਖਿਆ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਹ ਤਾਂ ਅਕਾਲ-ਪੁਰਖ ਦਾ ਆਪਣੇ ‘ਬੱਚੇ-ਰੂਪੀ’ ਅੰਸ਼ ਲਈ, ਅਥਾਹ ਅਤੇ ਅਮ੍ਰਿਕ ‘ਇਲਾਹੀ ਪਿਆਰ’ ਦਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ, ਜੋ ‘ਮਾਂ’ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ‘ਗਾਹੀਂ’ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੋ ਕੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਪਾਲਣਾ-ਪੋਸਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

“ਮਾਤ ਗਰਬ ਤੁਮ ਹੀ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ ਮਿਤ ਮੰਡਲ ਇਕ ਤੁਹੀ ॥” (ਪੰਨਾ-੧੨੧੫)

“ਹਰਿ ਜੀ ਮਾਤਾ ਹਰਿ ਜੀ ਪਿਤਾ ਹਰਿ ਜੀਉ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ ॥

ਹਰਿ ਜੀ ਮੇਰੀ ਸਾਰ ਕਰੇ ਹਮ ਹਰਿ ਕੇ ਬਾਲਕ ॥

ਸਹਜੇ ਸਹਜਿ ਖਿਲਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਆਲਕ ॥”

(ਪੰਨਾ-੧੧੦੧)

“ਰਮਈਆ ਕੇ ਗੁਨ ਚੇਤਿ ਪਰਾਨੀ ॥

ਕਵਨ ਮੂਲ ਤੇ ਕਵਨ ਦਿਸਟਾਨੀ ॥

ਜਿਨ ਤੂੰ ਸਾਜਿ ਸਵਾਰਿ ਸੀਗਾਰਿਆ ॥

ਗਰਭ ਅਗਨਿ ਮਹਿ ਜਿਨਹਿ ਉਬਾਰਿਆ ॥

ਬਾਰ ਬਿਵਸਥਾ ਤੁਝਹਿ ਪਿਆਰੈ ਦੂਧ ॥”

(ਪੰਨਾ-੨੬੬)

“ਪਰਨ ਪਰਮ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰੰ ਪ੍ਰਛਪਾਲੰ ॥”

(ਜਾਪ ਪਾ: ੧੦)

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਨਰਸ ਕਿਤੋਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ, ਸਿੱਖ ਕੇ, ਬੱਚੇ ਦੀ ਨੀਯਤ ਸਮੇਂ ਤੇ ਹੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਤਨਖਾਹ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਡਿਊਟੀ (duty) ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ —

‘ਮਾਂ’ — ਦੀ ਸੇਵਾ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿਚ, ਇਲਾਹੀ ਪਿਆਰ- ਭਾਵਨੀ ਅਤੇ ਲਾਡ-ਮਲਹਾਰ ਹੈ। ਪਰ

‘ਨਰਸ’ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿਚ ਸੁਆਰਥ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾ-ਹੀਣ ਫਰਜ਼ ਹੈ।

‘ਮਾਂ’, ਖਿਨ-ਖਿਨ, ਦਿਨ-ਰਾਤ, ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਚਾਈਂ-ਚਾਈਂ, ਲਾਡ-ਲਡਾਉਂਦੀ ਹੋਈ, ਪਿਆਰ ਅਸੀਸਾਂ ਨਾਲ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪਾਲਦੀ-ਪੋਸਦੀ ਹੈ।

‘ਨਰਸ’ — ਸੀਮਤ ਅਰਸੇ ਤਾਈਂ ਸੁਆਰਥ ਲਈ, ਓਪਰੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ‘ਡੰਗ’ ਟਪਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ‘ਫਰਜ਼’ ਪੂਰਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

‘ਮਾਂ’ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਭਾਵਨਾ—ਅੰਦਰੋਂ ਉਪਜੀ ਹੈ।

‘ਨਰਸ’ ਦਾ ਫਰਜ਼ — ਸਿਖਿਆ ਸਿਖਾਇਆ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ — ਇਕ ਦਾ ਕੰਮ ‘ਨਿਰ-ਸੁਆਰਥ’ ਹੈ, ‘ਪ੍ਰੇਮ-ਭਾਵਨਾ’ ਅਧੀਨ ਹੈ, ਦੂਜੇ ਦਾ ਸੁਆਰਥ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਹੈ।

“ਜੇ ਜੈਸੀ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲੈ ਸੋ ਤੈਸੋ ਖਾਇ ॥”

(ਪੰਨਾ-੧੩੬੯)

ਦੇ ਗੁਰਵਾਕ ਅਨੁਸਾਰ ‘ਜੀਵ’ ਬੋਅੰਤ ਜਨਮਾਂ ਤੋਂ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੇ ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵੇ ਵਿਚ, ਤੈਗੁਣੀ ‘ਮਾਦੀ’ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਪਰਵਿਰਤ ਹੁੰਦਾ ਆਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ‘ਮਾਦੀ’ ਮਾਇਆ (materialism) ਦੀ ‘ਸੰਗਤ’ ਅਤੇ ‘ਸਿਮਰਨ’ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ—ਆਪ ਹੀ ਇਸ ਝੂਠੀ ਮਾਦੀ ‘ਮਾਇਆ’ ਦਾ ‘ਸਰੂਪ’ ਬਣ ਚੁਕਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਮਨ, ਬੁੱਧੀ, ਚਿਤਾ, ਅਂਤਿਸ਼ਕਰਨ ਨੂੰ ‘ਮਾਇਆ’ ਦੀ ‘ਰੰਗਣ’ ਯਾ ‘ਪਿਉਂਦ’ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦਰਸਾਏ ਹੋਏ ਅੰਤ੍ਰੀਵ 'ਆਤਮਿਕ ਧਰਮ' ਅਥਵਾ 'ਸਬਦ', 'ਨਾਮੁ', 'ਹੁਕਮੁ' ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਅਨੁਭਵੀ ਗਿਆਨ ਨਾ 'ਬੁੱਝਣ' ਕਰਕੇ, ਸਾਡੇ ਅਪਣਾਏ ਹੋਏ ਬਾਹਰਮੁਖੀ 'ਧਰਮ' ਸਰੀਰਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ 'ਪੱਧਰ' ਤਾਈਂ ਮਹਿਦੂਦ ਜਾਂ ਸੀਮਤ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ 'ਧਰਮਾਂ' ਨੂੰ ਭੀ ਸਾਡੀ ਹਉਮੈ-ਵੇੜੀ ਰੰਗਣ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ — ਜਿਸ ਦੀ ਵਜਾਹ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਧਾਰਮਿਕ —

ਖਿਆਲ
 ਚਿਤਵਨੀਆਂ
 ਵਲਵਲੇ
 ਨਿਸਚੇ
 ਸ਼ਰਧਾ-ਭਾਵਨੀ
 ਕਰਮ-ਕਿਰਿਆ
 ਪਾਠ-ਪੂਜਾ
 ਜਪ-ਤਪ
 ਜੋਗ-ਸਾਧਨਾ

ਆਦਿ, ਅਨੇਕ 'ਕਰਮ-ਕਾਂਡ' ਭੀ —

ਸਬੂਲ
 ਨੁੱਲੇ
 ਫੋਕੇ
 ਮਾਦੀ
 ਬੱਧਾ-ਚੱਟੀ
 ਦਿਖਾਵਾ
 ਰਸਮੀ-ਰਟਨ
 ਭਾਵਨਾ-ਹੀਣ
 ਰਸ-ਹੀਣ

'ਮੁਰਦਾ-ਸਾਧਨ' ਹੀ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

“ਬਧਾ ਚਟੀ ਜੋ ਭਰੇ ਨਾ ਗੁਣ੍ਹ ਨਾ ਉਪਕਾਰੁ ॥”

(ਪੰਨਾ-੨੮੭)

“ਮਨਹਿਠ ਜੋ ਕਮਾਵੈ ਤਿਲੁ ਨ ਲੇਖੈ ਪਾਵੈ

ਬਗੁਲ ਜਿਉ ਧਿਆਨੁ ਲਾਵੈ ਮਾਇਆ ਰੇ ਧਾਰੀ ।”

(ਪੰਨਾ-੬੮੭)

“ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਫੋਕਟ ਸਭਿ ਕਰਮਾ ਜਿਉ ਬਾਜੀਗਰੁ ਭਰਮਿ ਭੁਲੈ ॥”

(ਪੰਨਾ-੧੩੪੩)

“ਜਿਨਿ ਆਤਮ ਤਤੁ ਨ ਚੀਨਿਆ ॥

ਸਭ ਫੋਕਟ ਧਰਮ ਅਬੀਨਿਆ ॥”

(ਪੰਨਾ-੧੩੫੧)

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਅਸੀਂ ਅਖੌਤੀ ਧਰਮੀ-ਲੋਕ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੋਰਨਾਂ ਨਾਲੋਂ – ਉਚੇਰੇ, ਚੰਗੇ, ਭਲੇ-ਭਲੇਰੇ ਅਤੇ ਪਾਰਗਰਾਮੀ ਸਮਝਣ ਲਗ ਪੈਂਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਨੀਵੀਂ ਨਿਗਾਹ ਅਤੇ ਘਿਰਨਾ ਨਾਲ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ! ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ‘ਹਉਮੈ’ ਨੂੰ ‘ਧਾਰਮਿਕ-ਪੱਠੇ’ ਪਾ ਪਾ ਕੇ, ਹੋਰ ਭੀ ਮੋਟੀ ‘ਸਬੱਲ’ ਅਤੇ ਡੂੰਘੀ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ।

‘ਇਕ ਕਰੇਲਾ’, ਦੂਜਾ ਨਿੰਮ ਚੜ੍ਹਿਆ ਦੇ ਅਖਾਣ ਅਨੁਸਾਰ, ਸਾਡੇ ਅਪਣਾਏ ਹੋਏ ਅਖੌਤੀ ‘ਧਰਮ’, ਸਾਡੀ ‘ਹਉਮੈ’ ਦੇ ਦੀਰਘ ਰੋਗ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਹੋਰ ਵਧਾਈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬਲ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਅਸਲੀ ‘ਆਤਮਿਕ ਸੇਧ’ ਤੋਂ ਹੋਰ ਦੁਰੇਡੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ।

“ਹਉਮੈ ਨਾਵੈ ਨਾਲਿ ਵਿਰੋਧੁ ਹੈ

ਦੁਇ ਨ ਵਸਹਿ ਇਕ ਠਾਇ ॥”

(ਪੰਨਾ-੫੯੦)

“ਕੋਇ ਕਰਮ ਕਰੈ ਹਉ ਧਾਰੇ ॥ ਸ੍ਰਮ ਪਾਵੈ ਸਗਲੇ ਬਿਰਥਾਰੇ ॥”

(ਪੰਨਾ-੨੨੮)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਰਸਮੀ, ਫੋਕੇ, ਕਰਮ-ਕਾਂਡੀ ਅਖੌਤੀ ‘ਧਰਮ’ ਭੀ ‘ਮਾਇਆ-ਸਰੂਪ’ ਹੀ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਦੀ ‘ਸੰਗਤ’ ਅਤੇ ‘ਰੰਗਤ’ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਮਨ, ਬੁੱਧੀ, ਚਿਤਾ, ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਭੀ ਮਲੀਨ, ਕਠੋਰ, ਢੀਠ, ਫੋਕਾ, ਭਾਵਨਾ-ਹੀਣ, ਰਸ-ਹੀਣ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਵਨਾ ਹੀਣ, ਰਸਮੀ, ਫੌਕੇ, ਮੁਰਦਾ-ਸਾਧਨਾਂ ਦਾ ਲਗਾਤਾਰ ਅਭਿਆਸ
ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਸਾਡਾ ਮਨ ਹੋਰ ਭੀ ਮੈਲਾ, ਮਾਦੀ, ਕਠੋਰ ਅਤੇ ਢੀਠ ਬਣੀ
ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਵਜਾਹ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਮਨ :—

ਊਚੇਰੇ

ਸੁਚੇਰੇ

ਚੰਗੇਰੇ

ਸੱਚੇ

ਦੈਵੀ

ਸੂਖਮ

ਕੋਮਲ

ਆਤਮਿਕ ਵਲਵਲੇ

ਆਤਮਿਕ ਉਡਾਰੀਆਂ

ਪਿਆਰ-ਭਾਵਨਾ

ਪ੍ਰੇਮ-ਸਵੈਪਨਾ

ਪਿਰਮ-ਰਸ

ਆਤਮਿਕ-ਅਨੰਦ

ਆਤਮਿਕ-ਚਾਉ

ਆਤਮਿਕ-ਖੁਮਾਰੀ

ਆਤਮਿਕ-ਬਿਸਮਾਦ

ੴ

ਸਮਝਣ

ਬੁੱਝਣ

ਚੀਨਣ

ਸੀਝਣ

ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਅਤੇ

ਮਾਣਨ

ਤੋਂ ਅਸਮਰਥ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਮ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਦੀ ਇਹ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਯਾ ਨਿੱਤ ਨੇਮ ਕਰਦਿਆਂ, ਸਿਮਰਨ ਕਰਦਿਆਂ, ਮਨ ਨਹੀਂ ਜੁੜਦਾ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ 'ਰਸ' ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਇਸ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡਾ ਮਨ, ਮਾਇਆ ਅਤੇ ਫੋਕੇ, ਰਸਮੀ, ਭਾਵਨਾ-ਹੀਣ ਧਾਰਮਿਕ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਲਗਾਤਾਰ ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ 'ਹੰਕਾਰ' ਨਾਲ, ਇਤਨਾ 'ਮਾਦੀ', 'ਫੋਕਾ' 'ਕਠੋਰ' 'ਰਸ-ਹੀਣ' ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਗੁੱਝੇ, ਅਨੁਭਵੀ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਕੌਮਲ ਆਤਮਿਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਸਵੈਪਨਾ ਦੀਆਂ ਅਕਾਸ਼ੀ ਉਡਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਬੇਅੰਤ ਧਾਰਮਿਕ ਕਰਮ-ਕਿਰਿਆ ਅਤੇ ਫੋਕੇ ਸਾਧਨ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਭੀ, ਇਨਸਾਨ :—

ਚੰਗੇਰਾ

ਊਚੇਰਾ

ਸੁਹਣੇਰਾ

ਦੈਵੀ

ਬਣ ਕੇ, ਆਤਮਿਕ ਤਰੱਕੀ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਧਰਮ ਦੀ ਆੜ ਵਿਚ — ਨੀਵੀਆਂ ਮਾਇਕੀ ਰੁਚੀਆਂ :—

ਈਰਖਾ

ਦਵੈਤ

ਨਫਰਤ

ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ

ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ

ਵਿਕਾਰ

ਤਅੱਸੁਬ

ਲੜਾਈਆਂ
ਝਗੜੇ
ਜੁਲਮ

ਵਿਚ ਹੀ ਗਲਤਾਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ!!

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਵਨਾ-ਹੀਣ, ਰਸਮੀ, ਫੌਕੀ, ਕਰਮ-ਕਿਰਿਆ, ਸਾਡੇ 'ਆਤਮਿਕ ਪੰਧ' ਵਿਚ, ਸਹਾਇਕ ਅਤੇ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਹੋਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਸਾਨੂੰ ਅੰਤ੍ਰੀਵ 'ਆਤਮਿਕ ਧਰਮੁ' ਅਥਵਾ 'ਸਬਦੁ', 'ਨਾਮੁ', 'ਹੁਕਮੁ' ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਦਾਤਾਂ ਤੋਂ ਵਾਂਝਿਆ ਰਖਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਸਹੀ 'ਆਤਮਿਕ ਪੰਧ' ਵਿਚ 'ਰੁਕਾਵਟ' ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੀ ਹੈ।

"ਹਿਰਦੈ ਸਚੁ ਏਹ ਕਰਣੀ ਸਾਰੁ ॥ ਹੋਰੁ ਸਭੁ ਪਾਖੰਡੁ ਪੂਜ ਖੁਆਰੁ ॥" (ਪੰ.-੧੩੪੩)

"ਬਿਨੁ ਗੁਰ ਸਬਦ ਨ ਛੁਟਸਿ ਕੋਇ ॥ ਪਾਖੰਡਿ ਕੀਨੈ ਮੁਕਤਿ ਨ ਹੋਇ॥"

(ਪੰਨਾ-੮੩੯)

"ਜੇ ਜਾਣਸਿ ਬ੍ਰਹਮੰ ਕਰਮੰ ॥ ਸਭ ਫੌਕਟ ਨਿਸਚਉ ਕਰਮੰ ॥" (ਪੰਨਾ-੪੨੦)

"ਜਿਨਿ ਆਤਮ ਤਤੁ ਨ ਚੀਨਿਆ ॥

ਸਭ ਫੌਕਟੁ ਧਰਮ ਅਬੀਨਿਆ॥" (ਪੰਨਾ-੧੩੫੧)

"ਪਾਠ ਪੜਿਓ ਅਰੁ ਬੇਦ ਬੀਚਾਰਿਓ ਨਿਵਲਿ ਭੁਅੰਗਮ ਸਾਧੇ ॥

ਪੰਜ ਜਨਾ ਸਿਉ ਸੰਗੁ ਨ ਛੁਟਕਿਓ ਅਧਿਕ ਅਹੰਬੁਧਿ ਬਾਧੇ ॥" (ਪੰਨਾ-੬੪੧)

"ਹਉ ਹਉ ਕਰਤੇ ਕਰਮ ਰਤ ਤਾ ਕੋ ਭਾਰੁ ਅਫਾਰ ॥

ਪ੍ਰੀਤਿ ਨਹੀ ਜਉ ਨਾਮ ਸਿਉ ਤਉ ਏਉ ਕਰਮ ਬਿਕਾਰ ॥" (ਪੰਨਾ-੨੫੨)

ਇਹਨਾਂ ਬਾਹਰਮੁਖੀ 'ਧਰਮਾਂ' ਦੇ ਭਾਵਨਾ ਹੀਣ — ਫੌਕੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਰਸਮੀ 'ਰਟਨ' ਵਿਚ ਹੀ ਅਸੀਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਸੇ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਧਾਰਮਿਕ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸਮਝ ਕੇ ਆਫਰੇ ਫਿਰਦੇ ਹਾਂ।

ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦਰਸਾਈਆਂ —

ਗੁੱਝੀਆਂ

ਗੂੜ੍ਹ

ਅੰਤ੍ਰੀਵ

ਅਨੁਭਵੀ

ਸੂਖਮ

ਕੋਮਲ

ਆਤਮਿਕ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਅਤੇ 'ਆਤਮ-ਕਲਾ' ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਉਕਾ ਹੀ —

ਅਣਜਾਣ

ਅਗਿਆਨੀ

ਬੇਖਬਰ

ਬੇਪ੍ਰਵਾਹ

ਅਵੇਸਲੇ

ਬੇ-ਲੋੜੇ

ਯਾ ਜਾਣ-ਬੁਝ ਕੇ 'ਮਚਲੇ' ਹੋਏ ਫਿਰਦੇ ਹਾਂ !

(ਚਲਦਾ.....)

© ਸਭ ਹੱਕ ਰਾਖਵੇਂ ਹਨ ।

ਏਸੇ ਕਲਮ ਦੇ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰੁ ਦੀ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ 132 ਲੇਖ (13 ਕਿਤਾਬਾਂ) ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੇਖਾਂ ਦਾ ਹਿੰਦੀ ਤਰਜਮਾ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਪੰਜ ਲੇਖ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਹਨ।

ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਨਾਮ-ਅਭਿਆਸ ਕਮਾਈ ਦੇ ਅੱਠ ਦਿਨਾਂ ਜਪ-ਤਪ ਸਮਾਗਮ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਬ੍ਰਹਮ-ਬੁੰਗਾ, ਪਿੰਡ ਦੋਦੜਾ ਵਿਖੇ ਮਾਰਚ, ਸਤੰਬਰ ਅਤੇ ਦਸੰਬਰ (20-30) ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਜੂਨ ਵਿੱਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਮ ਬੁੰਗਾ ਸਾਹਿਬ, ਦੱਖਣੀ ਬਾਈਪਾਸ ਦੋਰਾਹਾ ਵਿਖੇ ਹਰ ਸਾਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਮ ਬੁੰਗਾ ਸਾਹਿਬ, ਦੱਖਣੀ ਬਾਈਪਾਸ ਦੋਰਾਹਾ ਵਿਖੇ ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਸਮਾਗਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਅਨੁਸਾਰ 15-15 ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਅਰਸੇ ਬਾਅਦ, ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਸਮਾਗਮ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਹਫਤਾਵਾਰੀ ਸਮਾਗਮ ਵੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਸਥਾਨਕ ਸੰਗਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪਿੰਡ ਦੋਦੜਾ, ਬੁਢਲਾਡਾ-ਸੁਨਾਮ, ਬਰਾਸਤਾ (ਵਾਈਆ) ਜਖੇਪਲ ਲਿੰਕ ਰੋਡ ਤੇ ਹੈ। ਚਾਹਵਾਨ ਸੱਜਣ ਇਹ ਲੇਖ ਅਤੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪਤੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ : -

Website : www.brahmbungadodra.org

E-mail : info@brahmbungadodra.org

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਮ ਬੁੰਗਾ ਸਾਹਿਬ

ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕਖਾਨਾ : ਦੋਦੜਾ

ਤਹਿਸੀਲ-ਬੁਢਲਾਡਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮਾਨਸਾ (ਪੰਜਾਬ)

ਫੋਨ : 073074-55097, 01652-255097, 99149-55098

❖ ਸ਼ਾਖਾ ❖

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਮ ਬੁੰਗਾ ਸਾਹਿਬ (ਦੋਦੜਾ)

ਦੱਖਣੀ ਬਾਈ ਪਾਸ, ਦੋਰਾਹਾ

ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ, ਪੰਜਾਬ

ਫੋਨ : 073074-55098, 01628-258697, 099149-55098

❖ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ❖

ਸੈਕ੍ਰੈਟਰੀ, ਬ੍ਰਹਮ-ਬੁੰਗਾ ਟ੍ਰਸਟ (ਰਜਿ.)

ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕਖਾਨਾ : ਦੋਦੜਾ

ਤਹਿਸੀਲ-ਬੁਢਲਾਡਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮਾਨਸਾ (ਪੰਜਾਬ)

ਫੋਨ : 73074-55096